

Hermann Róbert:

Kanizsa felszabadítása 1848. október 3-án¹

Amikor 1848. szeptember 11-én Jellačić horvát bán erői benyomultak a Muraközbe, Csány László királyi biztos arra utasította a Vas, Somogy és Veszprém megyei nemzetőr egységeket, hogy hagyják el a Dráva melletti magyar őrvonalat. E döntését az indokolta, hogy a drávai magyar hadtest parancsnoka, Teleki Ádám gróf, vezérőrnagy kijelentette, nem érzi elegendőnek erejét a Muraköz védelmére. A rosszul kiképzett és felszerelt nemzetőri zászlóaljkat viszont nem akarta kitenni az elvágatás vagy a túlerőben lévő ellenség általi szétveretés veszélyének.²

Vidos József a három zászlóaljból álló, három havi szolgálatot vállalt vasi nemzetőri ezred parancsnoka a Hosszúfalu – Nagybjom – Marcali útvonalon indult meg alakulatával Zala megyébe. Csány terve ugyanis az volt, hogy az összevonandó magyar sereggel Keszthelynél kísérelje meg feltartóztatni Jellačić csapatait. Vidosnak is ehhez az összpontosításhoz kellett volna csatlakoznia.

Szeptember 19-én Batthyány Vidost a Vas megyei népfelkelés parancsnokává nevezte ki, s gyakorlatilag szabad kezet biztosított további működését illetően. Másnap egy újabb, még nagyobb önállósággal járó feladatot bízott Vidosra. A miniszterelnök ugyanis úgy vélte, hogy Jellačić betörése után a népfelkelés erőinek a bán háta mögött be kellene nyomulniuk Horvátországba. A zalai születésű Gaál Miklós, nyugalmazott cs. kir. alvezéres egy ilyen tervet ajánlott kidolgozott formában. Batthyány a terv kivitelezésével Vidost bízta meg. Parancsnoksága alá rendelte Veszprém, Győr, Sopron, Zala, Moson és Somogy megyék nemzetőrségét is. Az így összpontosítandó erőnek két oszlopban kellett volna behatolnia Horvátországba.³

Vidos a rendeletet szeptember 23-án kapta meg, s hozzákezdett a parancsnoksága alá rendelt nemzetőri zászlóaljok összpontosításához. Főhadiszállását Szombathelyre tette át, s ide utasította a Sopron és Moson megyei erőket is. A Győr megyei nemzetőrséget Kiscellre, a Veszprém megyeit Jánosházára, a somogyit Körmendre rendelte. A zalaiak összpontosítását Horváth Vilmos kormánybiztosra bízta. Szeptember 23-án délután 4 órakor Mihályfáról írott jelentésében kérte a miniszterelnököt, adjon pontos utasítást a sereg ellátását illetően, s „az oly igen szükséges tábori [vezérkari – H. R.] tisztet” küldje mielőbb főhadiszállására. „Ha lehető

volna az itten szállásoló huszárokat seregemhez csatoltatni, s álgyúkkal magam elláttatni kérem” – fejezte be jelentését.⁴

A Vidos rendelkezésére álló erők elvileg igen jelentősnek voltak mondhatók. Az említett megyék nemzetőrsége egy 1848. október 14-ei keltezésű, tehát nagyjából a szeptember végi – október eleji adatokat tartalmazó országos összesítés alapján 89775 gyalogos és 356 lovas nemzetőrt számlált.⁵

E jelentős erőnek azonban csak a töredékét sikerült e célra mozgósítani. A Győr megyei és városi, illetve mosoni mozgósításról hallgatnak a források. Somogy megye sem mozgósíthatta minden erejét, hiszen a horvát főszereg átvonulása hosszú időn keresztül lehetetlenné tette ezt. Szeptember második felétől pedig a nemzetőrség egy részét a Baranya és Tolna megyéken felfelé vonuló, Roth vezérőrnagy vezette horvát hadoszlop elleni mozdulatokra kellett fordítania. Ennek ellenére a megye népe és nemzetőrei már szeptember második felétől igen komoly fennakadást okoztak a horvát utánpótlásban.⁶ Szeptember végén érkezett Zala megyébe Palocsay József őrnagy vezetésével 2500 Somogy megyei nemzetőr.⁷ Ezek október 3-án Sárszeg környékén állomásoztak.⁸

A Sopron megyei nemzetőrség létszámáról ezres nagyságrendű eltérések találhatók az adatokban.⁹ Niczky Sándor kormánybiztos szerint összesen két zászlóalj indult ki Vidossal, s október 2-án – Vidos újabb utasítására – akarta utánuk küldeni a megye felső vidéki zászlóalját és egy század lovas nemzetőrt.¹⁰

Vas megye kormánybiztosa, Békássy Lajos szeptember-október fordulóján felfüggesztette az újoncállítást, s Vidos seregének megerősítésére elrendelte a tömeges népfelkelést és a nemzetőrség mozgósítását. A mozgósítás azonban még csak készülségi stádiumban volt október elején.¹¹

A Veszprém megyei nemzetőrök szeptember 27-én kapták meg a mozgósítási parancsot. 28-án délelőtt 10 órakor indultak meg Pápáról Jánosháza felé. Itt másnap pihenőt tartottak, s szeptember 30-án éppen továbbindulni készültek, amikor megérkezett Batthyány Lajos miniszterelnök újabb rendelete. Ez a nemzetőröket hazaindítani rendelte. Míg a nemzetőrök korábban a ki-mozdítás, most a hazavezénylés miatt morgolódtak. Szeptember 30-án este a többség már otthon várta az

újabb utasítást.¹²

Horváth Vilmos zalai kormánybiztos szeptember 24-én éjfélkor kapta meg Vidos tudósítását, „hogy n[emzet]őri vezérőrnagynak van kinevezve, Zala-Somogy neki alárendelve”.¹³ A levelet áttette a megyei bizottmánynak, azzal, hogy az intézkedjen a nemzetőrség összevonásáról. A megye azonban csak nemzetőrsége egy részét tudta mozgósítani, mert a tapolcai járás nemzetőreit a dunántúli magyar tábor után indították.¹⁴ A muraközi járásból a horvát megszállás miatt nem lehetett kiindítani a nemzetőröket. Szeptember 26-án a lövői, a kapornaki és a zalaegerszegi járások nemzetőrei állítólag már indulásra készen álltak, de a hónap végére a szántóiak is kiálltak.¹⁵ Vidos azonban még szeptember 25-én utasította az egyik (valószínűleg a lövői) járás nemzetőr őrnagyát, „hogy ő is eddig még össze nem vonhatott zászlóalját alakítsa s örködjék” a megye nyugati határán, a stájerországi cs. kir. erőkkel szemben. Erre az is készítette Vidost, hogy a hír szerint a stájer „kordon” erői négy osztály (nyolc század) lovasságból, két zászlóalj gyalogságból és 6 lövegből állnak.¹⁶ A megye nemzetőrségének egy része október elején Becsehely környékén állomásozott, s elállta a letenyei utat, de a kanizsai hadműveletben csak a szántói zászlóalj vett tetteleg részt.¹⁷ A megyében szeptember 16. óta folyt egy önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj szervezése is. Ennek létszáma október elején kb. 500 fő volt. Az önkéntesek jelentős része még csak dárdával volt felszerelve.¹⁸

Vidos szeptember 26-án Szombathelyről tudatta Batthyányval, hogy 1. és 3. zászlóaljai Körmend felé, 2. zászlóalja Pusztarádokra nyomulnak. Aznapra várt Sopron megyéből két, összesen több mint 4000 főt számláló, másnapra Veszprém megyéből Jánosházára több mint 2000 és Győr megyéből Kiscellre 1500 főnyi nemzetőrséget. Úgy tudta, hogy Kanizsán 800, a Muraközben szintén 800 horvát örködik, Zágrábot pedig egy zászlóalj védi. Lehetségesnek tartotta, hogy csapatainak nemcsak a horvátokkal, hanem a stájerországi cs. kir. csapatokkal is meg kell ütköznie. Emiatt ismét kérte sorakatonaság, egy pár ágyú, s egy tábori tiszt küldését, mondván, „én, megvallom, legjobb igyekezet mellett sem vagyok képes ill sereggel katonailag célszerűen működni, avatott egyének közremunkálása nélkül”.¹⁹ (Batthyány ezen a napon küldte Zalaegerszegre Horváth Vilmos kormánybiztoshoz Pusztelnik Henrik táborkari

századost. Pusztelnik másnap indult el.²⁰)

Vidos szeptember 28-án Jánosházáról tudatta Batthyányval, hogy ott Bezeredy Kristóf és Esterházy Károly őrnagyok két, Veszprém megyei zászlóalját találta, amelyek hangosan elégedetlenkedtek kimozdításuk miatt. Vidos még zsoldot sem tudott fizetni nekik, mert rendelkezése alatt egy fillér sem volt, Batthyánytól pedig még mindig nem kapott pénzt. Vidos mindezek alapján úgy vélte, „miszerint ezen őszves fölkelő népet hosszabb időig együtt tartani lehetetlen, kivált ha az idő viszonyosságai mellé az élelmi hiány is csatlakozand”. Ezért „legcélszerűbb lenne a most tömegestől kikelt népet egyenesen ellenségünkre rohanni engedni, hogy nagyszerű tömegével morzsolná tönkre”.²¹

Szeptember 29-én Szombathelyen levelet kapott a Zala megyei állandó bizottmánytól, amelyben tudatták vele, hogy a Nagykanizsát megszálló horvát csapatok letartóztatták a megye kormánybiztosát, Horváth Vilmost. A megye ezért segítséget kért Vidostól a kormánybiztos kiszabadítására és a Nagykanizsán és környékén állomásozó horvát csapatok megsemmisítésére. Szintén 29-én jelent meg Körmenden Gyika Jenő őrnagy, a zalai nemzetőrség egyik őrnagya, s miután itt nem találta Vidost, levélben közölte vele Horváth elfogatásának hírért. „Mint hogy a célba vett, Letenyén állomásozó mintegy 400, hat ágyúval, és Kiskanizsa és Sormás közt mintegy 1600 főből álló, és ott táborozó illíreknek elfogatása- vagy semmisítésére a zalai n[em]zetőrsereg a kellő lelkesülés hiánya végett elégtelen”, a zalai bizottmány megbízásából felszólította Vidost, „hogy minél előbb mennél több, rendelkezvénye alatt lévő seregeket a fennirt vidékre szeretett kormánybiztosunk megszabadítására vezényelni szíveskedjen”.²²

Vidos ezután a három vasi és két soproni nemzetőrzászlóaljból álló, kb. 7000 főnyi oszlopot Zichy Hermann gróf, őrnagy vezette Kanizsa felé, a veszprémi két zászlóaljat Zalaszentgrót, Aranyod, Szentpéter, Zalabér és Batyk környékére rendelte. Vidos értesítette Csillag Lajos zalai első alispánt, hogy Batthyány Károly nemzetőr őrnagy segítségére Kanizsa felé vonul, s kérte, intézkedjen a csapatok ellátásáról.²³ Szeptember 30-án a három vasi zászlóalj már Zalaegerszegen volt, s Pusztelnik százados, aki átvette a gyülekező csapatok táborkari (vezérkari) főnöki teendőit, másnap innen indította meg őket.²⁴

Alakulat	Parancsnok	Létszám	Diszlokáció
Centrum ²⁵	Vidos József	5450	Zalaegerszeg
Soproni nemzetőrök	Rossmann őrnagy	5000	Bak és Söjtör
Elővéd			
Vasi 1. zászlóalj (Centrum)	Zichy Hermann őrnagy	800	Hahót
Vasi 3. zászlóalj (Balszárny)	Ivánkovits János őrnagy	750	
Vasi 2. zászlóalj (Jobbszárny)	Ujváry István őrnagy	750	Pusztaszentlászló
Összesen		12750	

Ebből az erőből azonban a Veszprém megyeiek, illetve az egyik soproni zászlóalj nem vett részt a Kanizsa felszabadítására indított támadásban. Hozzáadódott viszont legalább 500 zalai önkéntes és a szántói zászlóalj 650 embere. Ily módon a 12750 fő helyett legfeljebb 6000 fővel számolhatunk.²⁶

Október 1-én a főoszlop már Hahóton volt, s onnan vonult Pallinba. E napon – egy korabeli sajtótudósítás szerint – „Kanizsa körül több mint 15 ezer nemzetőr cirkált, csak parancsot lesve, mikor tegye rohamát”.²⁷ Problémákat okozott viszont, hogy Zala megye pénztára teljesen üres volt, s hogy a magyar seregnek sem lovasága, sem tüzérsége nem volt.²⁸

Kanizsa horvát uralom alatt

Jellačić csapatai szeptember 15-én érték el Kanizsát s az utolsó egységek 19-én hagyták el a várost. Az átvonuló csapatok rengeteg kárt okoztak a szőlőkben és a kukoricákban. „A sok gazságért aztán a kanizsaiak, ha szőlőkben, mezőn egyet elfogtak, agyoncsapták, és rögtön el is ásták. A kis kocsmákban többet agyonverték”. Egy tudósítás szerint szeptember 18-ára virradó éjjel a kanizsaiak és a segítségükre siető sormásiak „valami 100 illírt agyonverték”.²⁹

A Dráva-vonal védelmére a bán hátrahagyta az 1. báni, az ogulini és szluini ezredek kb. 2000 felfegyverzett határőri népségét. A 2000 főre összesen 10 tiszt jutott, köztük két százados. „E csapatokhoz, amelyek egyfajta népfölkelést jelentenek, minden sorkatonaság hiányában nemigen lehet nagy reményeket fűzni” – vélte Franz Dahlen altábornagy, Jellačić távollétében Horvátország és Szlavónia helyettes katonai főparancsnoka. Benko vezérőrnagy, a varasdi helyőrség parancsnoka ezekkel szállta meg a Dráva-vonalat.³⁰

Benko szeptember 22-én azt jelentette, hogy mivel a hírek szerint a kanizsai lakosok a horvát csapatokkal szemben ellenségesen jártak el, a Varasdon található népfölkelésből két tisztet 300 fővel Kanizsa megszállására küldött, s további alakulatokat irányított a városba. A szluini határőrezred egy osztálya holnap érkezik Kanizsára, ezt is utasította, hogy mindaddig maradjon ott, amíg a 300 ember meg nem érkezik. Jelentését elküldte Jellačićnak is.³¹

Jellačić szeptember 24-én Kilitin kapta meg Benko jelentését. Maga is utasította Glavasch századost, az említett szluini fél zászlóalj parancsnokát Kanizsa megszállására. Írt Burits vezérőrnagynak, a stájerországi cs. kir. dandár parancsnokának, s korábbi ígéretére hivatkozva kérte tőle helyőrségi csapatok Kanizsára küldését. Másnap Lepsényből értesítette a nagykanizsai városparancsnokságot, hogy ezentúl a nagyobb biztonság kedvéért minden postaszállítmányt háromfőnyi fegyveres kísérettel küld Kanizsára. E levelek azonban nem jutot-

tak el a címzettekhez: a somogyi magyar felkelők rajtaütöttek a futárpostán és megszerezték a leveleket.³²

Benko szeptember 24-én közölte, hogy a Kanizsával kapcsolatos hírek annál is nyugtalanítóbbak, s az erős helyőrség azért is szükséges, mivel minden kincstári szállítmány ott halad keresztül, s ezek az ismeretes rossz hangulat miatt nagy fedezetet igényelnek. A varasd-kőrösi határőrezred párszáz főnyi népfelkelését is Kanizsára kellene küldeni, mivel e körülmények között a hadsereg után szállítandó értékes lőszer-, élelmiszer- és ágyúszállítmányok biztosítása legalább 400 főnyi fedezetet igényel.³³

Benko még szeptember 18-án este egy élelmiszer-szállítmányt küldött a hadsereg után, amelynek kíséretét az ogulini határőrezred népfelkelés 1 őrzetetője és 6 közlegénye alkotta. Ezek közül 22-én hárman visszatértek. Ezek elmondták hogy visszaútjuk során Kanizsán fegyveres lakosok megtámadták és bántalmazták őket, s a túlnyomó erő által lefegyvereztetve, a szállítmányt szétverték. Az őrzetető ekkor lövéseket is hallott az utcákon, s amikor elfogták, egy hivatalnoktól hallotta, hogy 4 főt lelőttek.³⁴

Szeptember 22-én egy 200 szekérből álló, élelmiszer-szállító szállítmány indult Kanizsáról a horvát sereg után. Ezt Nemesvid után, az erdőben, nem mesze Marcalitól megtámadták, és teljesen megsemmisítették, valószínűleg a szállítmányt vezető tiszt is elesett. Az előfogatos parasztok közül néhányan vad futásban 24-én délután 2-kor érkeztek Kanizsára. Ezek menekülés közben egy másik szállítmánnyal találkoztak Kanizsa és Galambok között. Ennek következtében az is visszafordult, megfutott, s a szekerek nagy részét hátrahagyva visszatért Kanizsára, azzal a hírrel, hogy a sárszegi parasztok nagy részüket megtámadták, bántalmazták, s több szekeret és lovat elvettek. Erre a hírre a kanizsai horvát helyőrség parancsnoka, Glavasch százados egy század határőrt küldött Galambokra, hogy a szekereket és készleteket visszahozzák. Ezek a 45, részben élelmiszerrel, részben ruhával megrakott szekérből 60 zsák gabonát és egyenruházati cikkeket (hátibőrönd, csákó, kabát) szereztek vissza. E szállítmány egyik kísérője eltűnt, egy másiktól a fegyverét vették el.³⁵

Szeptember 25-én Benko mind Dahlennek, mind Jellačićnak jelentette, hogy 24-én Kiskomárom és Marcali között az ottani lakosság megtámadott egy jelentékeny élelmiszer-szállítmányt, a szekereseket és a kísérlőket részben szétszórta, részben lelőtte, részben levágta.

Benko úgy vélte: mivel Kanizsa immáron jól meg van szállva, egy mozgó hadoszlopot kellene felállítani. A támadások ugyanis „mind nagyobb pimaszsággal” ismétlődnek, s attól lehet tartani, hogy a hadsereg hátában gerillák szerveződnek, s szabályos kisháborút kezdenek. Mivel a Kanizsa és a hadsereg közötti távolság igen jelentős, szükséges lenne, hogy az említett járőrö-

zésen kívül néhány olyan biztos hely is legyen, ahová a szállítmányok kísérhetők.³⁶ A nagykanizsai, 1000 főből álló helyőrség parancsnokságát utasította, hogy e körülmények között legalább 3–400 főnyi kíséretet adjon a szállítmányok mellé, ezen felül a legveszélyesebb pontokig egy megfelelő hátvédet küldjön.³⁷

A sorozatos támadások miatt azonban Glavasch százados leállította a további szállításokat. Szeptember 26-án Benkhoz írott jelentésében ezt az előfogatok és a szükséges kíséret hiányával indokolta. A nagykanizsai helyőrség e napokban összesen 1826 főt számlált, de ennek kb. egyharmada (egy osztály szluini határőr + a 18. tartalék század, 660 fő) volt rendes határőri csapat, a többi népfőlkelőkől, felépült lábadozókból állott.

A csapatok ellátására – folytatta Glavasch – semmilyen megfelelő eszköz nem áll rendelkezésre, zsoldot és ellátást 5–6 napja a hadsereg után küldendő szállítmányokból kapnak. A város semmilyen ellátásban sem akarja őket részesíteni. Végül hitelesnek tűnő hírek szerint e napokban Kanizsára 3000 felfegyverzett magyar jön, s a Marcali melletti erdőben 8000 felfegyverzett paraszt rejtőzködik, s csak egy, elég kedvezőnek látszó pillanatra várnak, hogy a horvát hadsereget hátba támadják. Mindezek alapján Glavasch a Varasdról történő további szállítások leállítását javasolta. Kérte viszont pénz és kenyér szállítását, emellett legalább egy fél üteget kiszolgáló személyzettel.³⁸ Glavasch egy másik jelentése szerint a tábori postát is megtámadták, a sürgönyöket és szolgálati iratokat megsemmisítették, s ezáltal megszűnt az összeköttetés a sereggel.

Glavasch jelentését véve Benko azonnal egy háromfontos üteget (6 löveg) küldött Kanizsára, s megbízta Glavascht, hogy a rendelkezésére álló erőkkel egy szabályos táborat alkosson, s a körülmények szerint működjön, azonban újabb szállítmányokat ne küldjön a hadsereg után.³⁹ Benko az említett háromfontos üteget és a mellérendelt őrizetet szeptember 26-án Albert Nugentnak, a báni huszárezred alezredesének, Laval Nugent tábornagy fiának parancsnoksága alá adta, s azzal bízta meg, hogy a – Kanizsán található csapatok parancsnokságát átvéve – a Letenye és Nagykanizsa közötti összeköttetést újra nyissa meg. (Nugent Varasdon átutazóban a bán serege után tartott Székesfehérvárra).⁴⁰ Benko azzal is megbízta, hogy Kanizsáról 500 emberrel és 2 háromfontos löveggel induljon felderítésre Kiskomáromon át Marcali felé, mert így remélhetőleg megnyílik a közlekedés a hadsereggel.⁴¹

A horvát- és a stájerországi cs. kir. csapatok vezetői egyaránt fontosnak tartották Kanizsa birtokát, de a rendelkezésükre álló erők csekélyége miatt nem tudtak érdemi támogatást nyújtani a kanizsai helyőrségnek. Nugent tábornagy, a stájerországi cs. kir. csapatok parancsnoka a stájer határok védelmét tartotta elsődleges feladatának, s mindössze két század sorgyalogságot küldött a Muraköz védelmére.⁴² Október 1-én pedig egy,

később tévesnek bizonyult hír érkezett arról, hogy Lendva környékén 10.000 magyar gyülekezik a Muraköz megtámadására.⁴³ Ezért mind Nugent, mind Burits az javasolták Benkonak és Dahlennek, hogy koncentrálják erőiket a Mura-vonal védelmére, s ennek érdekében akár Kanizsát is adják fel.⁴⁴ Burits ugyan megelőző támadást javasolt Nugent tábornagynak a Körmeny környékén gyülekező magyar erők ellen, de Nugent – hivatkozva erői elégtelenségére – elutasította a javaslatot. Igaz, ekkor már késő is volt, mert Vidos csapatai már Zalaegerszeg környékén állomásoztak.⁴⁵

*A kanizsai ütközet*⁴⁶

A Letenyén indulni készülő Nugent alezredest szeptember 28-án szerencséje összehozta Horváth Vilmost, Zala megye kormánybiztosával. Horváth azzal a szándékkal érkezett Letenyére, hogy az ott gyülekező ellenséges erők létszámát kipuhatolja. Nugent, aki csak azt tudta Horváthról, hogy Zala megye egyik alispánja, le tartóztatta, s közölte vele, hogy kezesként magával viszi Kanizsáig. Ha ütközben a nép akadályozná vagy megtámadná a reá bízott különítményt, Horváth búcsút mondhat az életének.⁴⁷

Nugent a különítménnyel s a Berks százados parancsnoksága alatti háromfontos üteggel szeptember 30-án indult Letenyéről Kanizsára. Ütközben Becsehelyen felgyújtotta a Vörös Csárdát, mivel ott Glavasch futárai közül kettőt lelőttek. 10 óra tájban szabadon engedte Horváthot.⁴⁸ s 12 óra körül Kanizsán bevonult a Glavasch által ütött táborba, de azt célszerűtlennek találta, s rövidesen elhagyta. Összesen kb. 2400 főnyi seregével Kanizsától félórányi távolságra, a zsidótemetőnél foglalt állást, a légrádi út két oldalán, egy, a város fölött uralkodó magaslaton, ahonnan az ágyúk jól működhetnek.⁴⁹ Nugent elhatározta az ellenségeskedések megkezdését, ha egy fél órán belül a városi hatóság nem szolgáltatja ki csapatai számára a követelt húst.⁵⁰

Benko még indulása előtt utasította, hogy a népfőlkelő csapatokat küldje vissza Varasdra. Nugent azonban „jelenlegi kritikus helyzetére” való hivatkozással nem teljesítette a parancsot. Kérte Benkot, hogy a bán hadseregének szánt két tarackot lőszerezzen és a kéznél levő előfogatokkal küldjék utána. Október 1-én engedélyt kért arra, hogy Kanizsát 20.000 forintra megsarcolhassa, a serege ellátására szükséges élelem és fuvar kifizetésére. Utóiratában jelentette, „hogy a tisztviselőség elrendelte a hús kiszolgáltatását”.⁵¹ A két 30 fontos tarack október 2-án vagy 3-án érkezett meg Kanizsára.

A Nagykanizsát és környékét megszálló horvát erők létszámát a tudósítások 2000 főre tették. Vidos, illetve az időközben megérkező Pusztelnik Henrik tábornoki százados szándéka az volt, hogy a beérkező somogyi

nemzetőrökkel, és a Kanizsa környékén található zalai önkéntes nemzetőrökkel, illetve a három vasi, két-két soproni és veszprémi zászlóaljjal, összesen kb. 12750 fővel körülveszik a várost, s a visszavonulás minden útját elvágják. A vasi 1. és 3. zászlóaljak október 2-án érkeztek Pallinba, s Zichy Hermann és Pusztelnik már aznap este támadni akart. Időközben odaérkezett Vidos, aki a soproni zászlóaljak lemaradása miatt a támadás elhalasztása mellett döntött.⁵²

Pusztelnik október 3-án reggel adta ki a Kanizsa körülvételére vonatkozó diszpozíciót. Az élen Zichy Hermann 1. vasi zászlóaljának kellett haladnia, s ennek feladata volt a városba történő behatolás, s az ott található ellenség foglyul ejtése. Ha ez a zászlóalj ellenállásba ütközne, az Ivánkovits vezette 3. és az Ujváry vezette 2. zászlóaljának is követnie kellett. A 3. zászlóalj 1. osztályának fél-fél századdal meg kellett szállnia a Sormás és Récsé felé vezető utak kijáratait, a kolostort, és a zsidótemetőt.⁵³ Pusztelnik a szántói járás nemzetőreit, Batthyány Károly őrnagy vezetésével Récséről Szentpéterre, onnan pedig Berzence felé akarta indítani. Zichy és Ivánkovits zászlóalját Récsére, Ujváryét Sormásra és Szepetnekre kívánta indítani. További szándéka az volt, hogy az ellenség Nagykanizsáról történő kiűzése után szétrombolja a horvátoknak a murai és drávai átkelőit, majd az egész sereggel a Balatonhoz vonul, hogy ott Jellačić seregének hátában működjön. Az ellenség helyzetéről úgy tudta, hogy Csáktornyan 200, Letenyén 250 ember állomásozik; további 3500 főnyi, Csáktornyára érkező erősítéssel számolt. A nagykanizsai helyőrséget nagyjából pontosan 2000 főre, 6 lövegre, 2 mozsárágyúra, és 1 rakétaütegre becsülte. Szintén tudta, hogy a horvátok őrszemei Kis- és Nagykanizsa között állnak, ám ez utóbbi helyen támasz, azaz védhető állás nélkül.⁵⁴

Kanizsa felszabadítása a helyi lakosság felkelésével kezdődött. Egy sajtótudósítás szerint a felkelés október 3-án délután fél 2-kor „egy kanizsai ember és részeges illír utcai összekoccanása” kapcsán tört ki.⁵⁵ Más forrás szerint délután Nugent dobosokat állított fel a város minden utcájában, állítólag azzal a céllal, hogy ha Vidos serege közeledne, doboljanak. Erre az a hír terjedt el Kanizsán, hogy a horvátok fel akarják dúlni a várost. A lakosok megtámadták a dobosokat, s aki nem adta meg magát, agyonverték. A mozgalom futótűzként terjedt, s egy városi polgár beszámolója szerint „ezt látván a nép, azonnal a városban járkáló minden ellenséges egyéneket megtámadá, és ki magát meg nem adá, nyomban lefegyvereztetette s agyonverte”. Mivel a helyiek úgy vélték, Vidos serege közel van, félreverték a harangokat, s valamennyi zsákmányolt dobbal dobolni kezdtek. Ezt követően körülvették a Korona vendéglőt, itt elfogtak hét tisztet, egy fő- és négy köztüzért, és „a báni biztos s Lusán [Nugent] által Varasdról hozott és Kanizsa részére rendelt polgármestert”. A városiak se-

gítségül hívták a Hahóton tudott önkéntes csapatot is.⁵⁶ A harangokat a szomszédos községekben is félreverték, „s így a lázadás általános lón”.⁵⁷

Nugent-nak a felkeléssel egy időben a kiküldött járőrök jelentették, hogy a magyarok a horvátok hátában is közelednek, s az erdőben jobbról és balról felfegyverzett parasztsapatok mutatkoznak. Nugent úgy vélte, ha nem akarja bekeríttetni magát, nem vesztegetheti az időt, s elrendelte a visszavonulást Légrád felé. Alighogy ez megtörtént, az ellenségbe ütközött, ám néhány ágyúlövés és a szluini határőrök szuronyrohama elűzte azt.⁵⁸ Glavasch százados a parancsnoksága alatt lévő 1. szluini zászlóalj 1. osztályával tört utat a horvát népfőlkelőknek, úgy hogy egyetlen embert sem veszítettek.⁵⁹ A horvát források szerint Berks százados az általa irányított üteg jól irányzott tüzevel két állásból is menekülésre kényszerítette a magyarokat, s amikor a azok már az oszlop mögé kerültek Kanizsából, Berks két feldőlött röppentyűskocsit kihúzatott az árokból, s nem hagyta, hogy ezek az ellenség kezébe essenek.⁶⁰

Vidos katonái még dél körül elfogtak egy lovas horvát századost és egy közvitét a Kress-könnyűlovas (svalizsér) ezredből. Még folyt a kihallgatás, amikor „lárma támadt, hogy az ellenség Kanizsáról felénk jő”. Erre Vidos délután 1 óra tájban megindította csapatait Kanizsa felé, de azok már csak akkor érkeztek a városba, amikor Nugent csapatai kivonultak a városból. A Gyika őrnagy vezette zalai önkéntesek a városba benyomulva, a Német utcán nyomultak előre Deák Lajos százados és Szabó András hadnagy vezetésével. Ezt követően a városi vágóhídon túli berekben lévő horvátokat támadták és futamították meg.⁶¹ A helyiek tudatták Vidossal, hogy Nugent főoszlopa Szentmiklós felé, azaz a légrádi úton vonult vissza, de egy kisebb egysége Kiskanizsán állomásozik. Vidos erre az 1. és 3. vasi zászlóaljat, valamint az időközben megérkező egyik soproni nemzetőrzászlóalj felét a zsidótemető felé indította. Nugent ekkor már kiürítette állását, mire a soproni fél zászlóalj a várost szállta meg, a két vasi zászlóalj pedig folytatta Nugent üldözését. Ezek Szentmiklós környékén utolérték Nugent csapatait. A két vasi zászlóalj csatárokat küldött előre, de mire azok Szentmiklós közelében értek, az már több helyen égett. A csatárok néhány lövést adtak le Nugent tüzésére, de aztán visszahúzódtak.⁶²

A horvátok útját Szentmiklósnál a Batthyány Károly őrnagy vezette szántói nemzetőr zászlóalj próbálta meg elállni. A 650 főnyi zászlóalj ugyan mindössze 125 lövegyvel rendelkezett, a többiek csak dárdákkal és vasvillákkal voltak felszerelve, de ennek ellenére megkísérelte a horvátok feltartóztatását. A zászlóalj feladata az lett volna, hogy a visszavonuló horvátokat oldalról fenyegető vasiak és kanizsaiak „lövésére vezesse”. Egy tudósítás szerint ez ugyan sikerült, „habár azon körülmény, hogy dárdásaink a visszavonulást forma szerinti

futásba alakíták át, nem kissé rontá meg az egész ter-
vet”. A zászlóalj tisztjei jobbnak látták elrendelni a visszavonulást, s Szentmiklóson át a környékbeli erdőbe vonultak vissza, „nem éppen futás nélkül”. A szántói zászlóalj a visszavonulás közben tökéletesen felbomlott, noha mindössze egy halottat veszített. A harcmezőt utoljára Batthyány őrnagy hagyta el, a mellette maradt 8 nemzetőrrel.⁶³ A horvátok egy magyar jelentés szerint összesen 50 ágyúlovást adtak le, de tüzeik állítólag nagyon rosszul lőttek.⁶⁴

A horvátok benyomultak Szentmiklóstra, feldúlták és felgyújtották a községet, s hasonló módon bántak Mórachely és Surd községekkel, illetve a környékbeli majorokkal. Nugent ezután akadály nélkül folytathatta visszavonulását a Drávához, ahová éjjel fél 1-kor érkezett. Reggel kilenc órára egész csapatát sikerült átszállíttatnia Légrádra, csupán néhány kocsi maradt a túlparton.⁶⁵ Nugent – jelentése szerint – a visszavonulás közben egyetlen embert sem veszített, csupán néhány, a városban lévő katonáját fogták el. A két 30 fontos mzsarat a lőszerrel és hat kocsival, illetve egy feldölt röppentyűkocsit előfogatok hiánya miatt nem tudott továbbszállítani. Október 9-i jelentése szerint hasonló okokból volt kénytelen hátrahagyni a ruházati és élelmi cikkeket is. Visszavonulása közben – mint írja – a kórház felől erős puskatűzet hallott, s egy megmenekült beteg szerint a „kanizsai hordák” valamennyi beteget leölték.⁶⁶

Vidos az Ujváry őrnagy vezette 2. vasi zászlóaljat, a zalai önkénteseket és a soproni zászlóalj másik felét Kiskanizsa felé indított az ottani horvát oszlop ellen. Ezek még Kanizsán, a Német utcánál beleütköztek egy kilenc főnyi horvát osztagba, a horvátok azonban az első lövések után megadták magukat.⁶⁷

Az ogulini ezred 1. osztálya Narančić százados. alatt Kiskanizsán volt beszállásolva, s október 3-án délután fél öt tájban Nugent alezredestől azt a parancsot kapta, hogy azonnal vonuljon be hozzá a nagykanizsai táborba. A terep nagyrészt vízenyős terepből állott, amely egy erdőskében végződött. Az erdő kötötte össze a kiskanizsai különítményt Nugent állásával. Alig indult volna meg az osztály, Nagykanizsáról egy magyar oszlop jött szembe csatarendben, mire mindkét oldalról heves tüzelés kezdődött, s egy órán túl tartott. A határőrosztályt minden oldalról megtámadták, s kénytelen volt jobbra az erdő felé visszavonulni, hogy magát a túlerő ellen védje. A magyarok folytonos tüzelés közben szorították vissza őket. Ujváry őrnagy célja az volt, hogy elszorítsa a különítményt Kiskanizsától. A horvátok szívósan védekeztek, a mezőt átszelő vízesárok mögül tüzeltek a magyarokra. Ujváry nemzetőreit támogatta a kiskanizsai lakosság is. A túlszárnyalással fenyegetett horvátok kénytelenek voltak meghátrálni. A támadás kettészakította a horvát különítményt, s maga Narančić százados is fejevágástól és arclövéstől sebesülten fogságba esett.⁶⁸

A horvátok legalább 10 halottat, sebesültet és foglyot veszítettek. Ellenállásuk azonban szívósnak tűnt, s ezért Vidos visszarendelte Kanizsára a Nugent-t üldöző zászlóaljakat. Mire azonban e két zászlóalj visszatért a városba, Kiskanizsa környékén is elhallgattak a fegyverek. Vidos a további üldözést azért sem tartotta tanácsosnak, mert csapatai már így is ki voltak merülve „a foltonos utazás és zápor által”.⁶⁹

A kiskanizsai különítményhez tartozó Czwetincsanin hadnagy 210 fővel az erdőn keresztül, „sok nehézség legyőzése árán” éjjel keresztülvágta magát, s reggel 7-kor megérkezett a letenyei Mura-hídhöz. Jelentése szerint az ütközetben egy halottat, 2 nehéz és 3 könnyebb sebesültet veszített. Az osztályból 50 fő elszakadt, s nem tudni, mi történt velük.⁷⁰ Nugent alezredes úgy vélte, hogy Narančić, akit szintén minden oldalról megtámadtak, a heves tüzelés után ítélve, Kotor felé vonult vissza.⁷¹

Másnap, október 4-én reggel 5 óra tájban a Narančić százados osztályától elszakadt fél század határőr (50–70 fő) visszaérkezett Kiskanizsára. Valószínűleg eltévedtek, s ezért tértek vissza a településre. Itt beleütköztek a 2. vasi zászlóalj 7. és 9. századába. A helybeliek megrohanták és lefegyverezték a határőröket, majd – a horvátok korábbi fosztogatásai miatt – többségüket lemészárolták. Állítólag csak hárman (más forrás szerint négyen) maradtak életben. A Kanizsáról a csatazajra kiindult vasi nemzetőrök már csak az összeütközés után érkeztek Kiskanizsára.⁷²

Vidos másnap Ivánkovits és Zichy zászlóaljai Nugent után indította, de azok délután 4 órakor azzal tértek vissza, hogy a horvátok Légrádnál valószínűleg átkeltek a Dráván. Vidos azért is visszarendelte őket, mert azt a hírt kapta, hogy Letenyénél újabb sereg készül Kanizsa ellen, s ez – az elfogott levelek szerint – „Burits generál parancsnoksága alatt a stájer széleken örökdő katonaság által is gyámolítottatni fog”. Egyben utasította Kiss János és Véssey somogyi őrnagyokat, hogy a hír szerint Surd környékén rabló góliai, gotalai és postalmi horvát lakosokat rendszabályozzák meg.⁷³

Vidos szerint összesen 10 tisztet és kb. 200 közkatonát ejtettek foglyul. Szerinte a horvátok 50 halottat, a magyarok egy halottat és néhány sebesültet veszítettek. A szákmány két tarack (Haubitz), bombák, lőszeres szekerek, nagy mennyiségű liszt, ruha, „s egyéb hadi készületek”.⁷⁴ Cseh Sándornak, a vasi nemzetőrség hadnagyának október 4-én írott tudósítása szerint a horvátok vesztesége az október 4-én Kiskanizsán agyonlőtt és agyonvert 46, illetve elfogott 4 főt nem számítva 40 halott, 20 sebesült és 100 fogoly. A magyar veszteséget 1 halottra és 2 sebesültra tette.⁷⁵ Cser József feljegyzései szerint „sok horvátot megöltek, 70–80 fogollyá lett, egy lőszeres kocsi és a barátok zárdájában fölhalmozott temérdek kukoricalisztjük, szalmájuk, vöröshagymájuk szákmányul maradtak”.⁷⁶ Saffarich Miklós nagykanizsai

polgár szerint a magyar veszteség 2–3 halott és 9–10 sebesült volt, de ezek közül csak egy sebesült meg ágyúgolyótól. A horvátok veszteségét több mint 300 [!] halottra tette.⁷⁷ A „Nemzeti” című lap tudósítója szerint „a megölettek, sebesültek és elfogottak számát még most sem tudhatni”, de csak a foglyok számát 200 főre becsülte. A foglyok között nyolc tisztet említ, a zsákmánynál 8 lőszeres szekeret. A magyar veszteségnél összesen 2, nem veszélyesen sebesültről beszél.⁷⁸ Sárközy Albert somogyi kormánybiztos szerint 7 tiszt s 60 közkatonára került a magyarok fogságába, ezenkívül zsákmányoltak több töltevényes szekeret és 150 kocsit is.⁷⁹ A foglyokat Zalaegerszegről tovább szállították Szombathelyre.⁸⁰

A siker tehát fényes volt, bár lehetett volna fényesebb is. A vasi zászlóalj egyik tisztje szerint ha a Vas megyében a 9. (Miklós) huszárezredből állomásozó két század megérkezik, „fél század elvette volna a 6 ágyút és egy rakétaröpítőt, és a főerő hollétééről tudósított volna bennünket, s így talán Nugent[-t] is elfoghattuk volna 1500 főnyi csapatával”.⁸¹ Bebizonyosodott, hogy a mozgósított nemzetőrség erői még oly jelentős számbeli fölény birtokában sem képesek egy alacsony harcértékű reguláris erővel szemben igazán jelentős sikert elérni lovassági és tüzérségi támogatás nélkül. (A néhány nappal későbbi ozorai sikert többek között a jól alkalmazott lovasság is magyarázza). Az igazi nagy siker elmaradásának okai közé sorolható még a mozgósított erők nem megfelelő együttműködése, noha ezért legkevésbé Vidost és Pusztelnikot terheli a felelősség. Maga a mozgósított nemzetőrség volt alkalmatlan ilyen nagyszabású, pontos együttműködést igénylő feladat végrehajtására. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a lovasság hiányával küszködő ellenséges erők – harcászati fölényük ellenére – sem képesek arra, hogy nagy területeket tartsanak ellenőrzésük alatt, s biztosítsák a hátszág és a főerők közötti összeköttetést. A somogyi és zalai nemzetőrök és népfelkelők ugyanis gyakorlatilag 10 nappal a hadjárat megindulása után elvágták a horvát főerőket hátszáguktól.

Vidos joggal örült a győzelemnek, annak azonban már kevésbé, hogy a nemzetőrök tucatnyi magát megadó horvátot egyszerűen lemészároltak. Október 5-én kiáltványban szólította fel csapatait, hogy a foglyokkal szemben emberségesen viselkedjenek.⁸²

Vidos szándéka az volt, hogy magához vonja a Grazból Körmendre érkezett 105. 4. (Sándor) ezredbeli huszárt, a 9. (Miklós) huszárezred Berzsényi Lénárd kapitány vezette századát, illetve a Sopron városa által kiállított 170 önkéntes lovast. Úgy vélte, ily módon 10000

főre növelt seregével visszafoglalhatja a letenyi hidat. Vidos ugyanakkor attól tartott, hogy Nugent erősítések magához vonásával és a stájerországi cs. kir. csapatok segítségével újabb támadást kísérelhet meg.⁸³ Ám nem sokára azt az utasítást kapta az OHB-tól, hogy akadályozza meg Jellačić és a Bécsből számára érkező erősítések egyesülését. Október 6-án serege nagy részével északra, Veszprém, majd Vas megyébe indult.⁸⁴

A Zala megyei önkéntesek négy százada felszerelés végett Zalaegerszegrre vonult, a Sándor-huszárok szintén a város környékén táboroztak. A Somogy megyei nemzetőrség a Zala megyei népfelkelés egy részével Légrádtól Letenyéig tartotta szemmel a Mura vonalát, s október 7-én reggel 9 óra tájban sikertelenül próbálta meg visszafoglalni a kakonyai, légrádi és letenyi hidakat a horvátoktól. A támadás során mind a Somogy, mind a Zala megyei századok (egy kivételével) inkább a hátrálás, mind az előnyomulás során árultak el buzgóságot. A horvátok átkeltek a Murán, feldúlták a letenyi kastélyt, s az egész vidéket felgyújtással fenyegették.⁸⁵ Palocsay Jakab őrnagy, a somogyi nemzetőrök parancsnoka nem bízott saját erőiben, s még Kiskanizsát is körülsáncoltatta, hogy a letenyi hídfőből esetleg kitörő ellenséget visszaverhesse.⁸⁶ Így aztán őt is őszintén és kellemesen lepte meg a hír, hogy az ellenség másnap felszedette a letenyi hidat, s visszahúzódott a Muraközbe.⁸⁷ Aggodalomra adtak okot viszont az olyan hírek, mint pld. az, hogy Nugent 4000 fővel Domborúnál átkelt a Dráván, s a Muraköz felől készül Kanizsa ellen támadni.⁸⁸

A másik oldalon hasonlóan nagy volt az aggodalom Dahlen október 9-én azt a hírt kapta, hogy a magyarok két ponton átlépték a Drávát, ezért ide sietett, hogy Benkoval egyeztesse védelmi intézkedéseiket. A hírt végül nem erősítették meg. Innen Ludbregre szándékozott menni, hogy az ottani Dráva-kordon parancsnokával találkozzék, majd Verőcére akart továbbmenni, hogy a Dráva-átkelők védelmére tett intézkedésekről meggyőződjék.⁸⁹

Egyelőre tehát mindkét fél azzal töltötte idejét, hogy megerősítse saját védelmi vonalát, s azon törte a fejét, honnan vonhatna magához újabb erőket. E tekintetben a magyaroknak volt nagyobb szerencséjük. Október közepén megjelent Zala megyében Perczel Mór ezredes hadosztálya, amely immár nemcsak a megye Murán inneni területeit biztosította, hanem visszafoglalta a Muraközt is, komoly aggodalomba ejtve ezzel mind Dahlen altábornagyot, mind Nugent tábornagyot.

Könyvészeti rövidítések jegyzéke:

Barbarits	Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Magyar városok monográfiája. Bp., 1929.	Urbán, 1985.	kiadás. Zalaegerszeg, 1906.
Cser József naplója	Könczöl Imre: Nagykanizsa a szabadságharc idején. Cser József tanító naplója. Honismeret, 1988/2.		Urbán Aladár: Batthyány Lajos és a vasi fölkelőserég 1848 szeptember-októberében. Hadtörténelmi Közlemények, 1985/4.
Molnár András, 1991.	Molnár András: A vasi nemzetőrség kanizsai „kalandja” 1848 októberében. Chernel Kálmán visszaemlékezése. Vasi Szemle, 1991/2.	Varga	Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Bp., 1953.
Novák Mihály	Novák Mihály: Zalavármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. 2. bővített	KH PH	Kossuth Hírlapja Pesti Hírlap

Levéltári rövidítések:

1849–49 HL	Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc iratai.
2. RK u. N.	KAW AFA Karton 1885. 2. Reservekorps unter Nugent
ÁB ir.	Állandó Bizottmány iratai
Csány-ir.	MOL H 103. Csány László kormánybiztos iratai.
Görgey-lt.	MOL P 295. A Görgey-család levéltára
HL 1848–49.	Hadtörténelmi Levéltár (Budapest) Az 1848–49 évi forradalom és szabadságharc iratai.
HM Ált. ir.	MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok.
KAW AFA	Kriegsarchiv, Wien. Alte Feldakten.
KAW AFA Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK	KAW AFA Karton 1895. Kroatisch-slovenische Arme, respektive 1. Armeekorps unter Jellachich, dessen Operation gegen Wien
KLI	MOL Csány-ir. Komáromban lefoglalt iratok.
KPA	MOL H 2. Kossuth Polizei Akten
Kr.-sl. AK u. D.	KAW AFA Karton 1911. Kroatisch-slovenischen Armeekorps unter Dahlen.
MOL	Magyar Országos Levéltár (Budapest)
OHB	MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzóelnökség iratai 1848–1849.
ONóHt	MOL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Általános iratok.
ZML	Zala Megyei Levéltár (Zalaegerszeg)

Jegyzetek:

¹ A tanulmány anyaggyűjtésének egy részét 1996-ban a bécsi Collegium Hungaricumban töltött három hónapos ösztöndíjam alatt végeztem. Ezúton mondok köszönetet a Magyar Ösztöndíj Bizottságnak, dr. Ujváry Gábornak, a Collegium Hungaricum tudományos igazgatóhelyettesének, valamint a Kriegsarchivban működő magyar levéltári kirendeltség munkatársainak, dr. Czigan Istvánnak és Szakály Sándornak munkámhoz nyújtott segítségükért. hasonlóan köszönöm Molnár András barátom-

nak, a Zala Megyei Levéltár munkatársának az ottani anyaggyűjtésben nyújtott segítségét.

² Urbán 1985.

³ Batthyány szept. 19-i rendeletének másolatát (683/E) ld. MOL Csány-ir. KLI 98. Vidos feladatára és működésére ld. Urbán 1985. 789–791. o. Vidos újabb kiküldetéséről röviden megemlékezik Edvi Illés Pál emlékirata is. Vörös Károly: Kemenesalja 1848–1849-ben. Vasi Szemle, 1964/2. 218. o.

- ⁴ Vidos – Batthyány, Mihályfa, 1848. szept. 23. du. 4 óra. MOL ONöHt 4339. [784/E]. Ugyanezen a napon du. 3 órakor küldte meg Rossman Károlynak, a soproni nemzetőrség parancsnokának „a soproni öszves felkelt sereget” Szombathelyre rendelő utasítását. MOL Csány-ir. KLI 447. Melléklet Simon Nepomuk János, Sopron megyei első alispán szept. 23-i jelentéséhez.
- ⁵ Az összesítés két példányát ld. HL 1848–49. évi forradalom és szabadságharc iratai. 2/508. (dátum nélkül) és MOL H 106. Hodossy Miklós kormánybiztos iratai. 10. doboz. Vegyes iratok. 579–583. f. „Létszáma a nemzetőrök- és honvédeknek 14-ik 8-berbe”.
- ⁶ Mérey József beszámolója az OHB-nak Somogy megye bizottmányának és nemzetőrségének 1848 szeptemberi működéséről. Kaposvár, okt. 27. MOL OHB, 1848:2063. (Megjelent PH, nov. 5. No. 206.); KH, okt. 11. No. 88. (Kazay M., Somogy, szept. 30.) A megyében történtek részleteire ld. Varga passim, Andrassy Antal: Somogy megye 1848 őszén, Jellasics támadása idején. Somogyi Múzeumok Közleményei I. Kaposvár, 1973.; Andrassy Antal: Noszlopy Gáspár szolgabírói évei (1846–1848). Somogy Megye Múltjából 11. Levéltári Évkönyv. Kaposvár, 1980. 260–262. o.
- ⁷ Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.); MOL OHB 1848:1302., 2063. Bizonytalan, hogy ezek részt vettek-e a Kanizsa felszabadítására indított akcióban. Sárközy Albert okt. 10-én az OHB-hoz intézett jelentésében csak arról ír, hogy a megye nemzetőrei Letenyénél állnak szembe a horvát erőkkel, de Kanizsa felszabadításában játszott szerepükről nem szól. MOL OHB 1848:1045. Nem egyértelmű Mérey József beszámolója az OHB-nak Somogy megye bizottmányának és nemzetőrségének 1848 szeptemberi működéséről sem. Kaposvár, okt. 27. MOL OHB, 1848:2063. (Megjelent PH, nov. 5. No. 206.). Eszerint e mozgósítás „eredménye lett, hogy a Zala és Vas megyeiekkel egyesülve, az ellenség Kanizsáról tökéletesen kiveretett, és minden hadiszerei elfoglaltattak”.
- ⁸ Novák Mihály 110. o. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy Vidos még szeptember 23-án Körmenyre rendelte a somogyi nemzetőröket. Vidos – Batthyány, Mihályfa, 1848. szept. 23. du. 4 óra. MOL ONöHt 4339. [784/E].
- ⁹ Vidos – Batthyány, Szombathely, szept. 25. MOL OHB 1848:1005. (3000 fő); uő., Szombathely, szept. 26. MOL H 82. Hadügyminisztérium. Polgári-gazdászati osztály. 10. kútff. 905. tétel. (4000 és párszáz fő); Simon Nepomuk János, Sopron megyei első alispán – Csány László, Sopron, szept. 28. MOL Csány-ir. KLI 447. (5000 fő), Pusztelnik sk. fogalmazású „Korpsbefehl”-e, szept. 30. MOL Görgey-lt. b/4. fasc. (5000 fő), Nemzeti, szept. 26. No. 118. (Sopron, d. n.) (6000 fő); KH, okt. 8. No. 86. (Sopron, okt. 2., 4200 fő)
- ¹⁰ Niczky – Batthyány, okt. 1. Közli Hermann Róbert: Niczky Sándor kormánybiztosi jelentései 1848. szeptember 24.–november 17. (In:) Házi Jenő emlékkönyv. Sopron, 1993. 353–354. o.
- ¹¹ Békassy Lajos – OHB, Szombathely, okt. 3. MOL HM Ált. 1848:7941.
- ¹² PH, 1848. okt. 3. No. 176. (P.: Pápa, szept. 27.); KH, 1848. okt. 12. No. 89. 402–403. o. (K. D.: Pápa, okt. 1.)
- ¹³ Horváth Vilmos – Csány, Nagykanizsa, 1848. szept. 24. MOL Csány-ir. KLI 223.
- ¹⁴ Novák Mihály 104. o.
- ¹⁵ Novák Mihály 106. o.
- ¹⁶ Vidos – Batthyány, Szombathely, szept. 25. MOL OHB 1848:1005.
- ¹⁷ Novák Mihály 110. o.
- ¹⁸ A zászlóalj felállítására ld. Molnár András: A zalai 47. honvédszászlóalj felállítása 1848 őszén. Zalai Gyűjtemény, 26. k. Zalaegerszeg, 1987. Hermann Róbert: A 47. honvédszászlóalj története. (In:) Molnár András szerk.: A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Zalaegerszeg, 1992. 119–126. o. A kanizsai toborzásra ld. Cser József naplója 30. o. MOL KPA 323., Novák Mihály 105. o., Horváth Vilmos kormánybiztos szept. 24-től szintén Kanizsán működött. MOL HM Ált. 1848:7907.
- ¹⁹ Batthyány szept. 24-ei rendeletét ld. MOL Vidos-lt. 10. csomó. 1848-as iratok. (1272/k.m.o.) Hátoldalán a válaszhoz írott feljegyzések. A választ ld. MOL H 82. Hadügyminisztérium. Polgári-gazdászati osztály. 10. kútff. 905. tétel.
- ²⁰ Batthyány 1304/k.m. o. és Török Bálint osztályigazgató 5642/h.ü.p. számú rendeletét ld. MOL Görgey-lt. b/19. fasc.
- ²¹ Vidos – Batthyány, Jánosháza, szept. 28. MOL OHB 1848:792.
- ²² Közli Hermann Róbert: Körmen a hadtörténelemben 1848–1849. (In:) Veszprémi László – Kelenik József – Hermann Róbert – Bencze László: Körmen a hadtörténelemben. Körmenői Füzetek. Körmen, 1992. 229. o.
- ²³ Vidos – Csillag Lajos, Szombathely, szept. 29. ZML ÁB 1848:2079. V. ö. Novák Mihály 109. o.
- ²⁴ Pusztelnik sk. fogalmazású „Korpsbefehl”-e: MOL Görgey-lt. b/4. fasc. (Tévesen beosztva Görgei Artúr levelei közé).
- ²⁵ A centrumot alkotó alakulatokról nincs adatunk. Vidos valószínűleg a Veszprém megyei két zászlóaljnak szánta ezt a feladatot.
- ²⁶ Téves tehát az az állítás, hogy a vasiak közül csupán egy „gyenge” zászlóalj, míg a soproniak közül kettő, összesen tehát három nemzetőrszászlóalj állt volna Vidos rendelkezésére. Simon V. Péter – Tilcsik György: A Vas megyei mozgóvá tett nemzetőrség és levelezőkönyve 1848. július–szeptember. Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője. 1983–1984. 284. o. Ujváry István zászlóalja sem 750, hanem 789 főt veszít. Ld. Ujváry 1849. ápr. 14. után írott jelentését. HL 1848–49. 21/463.
- ²⁷ Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.), utánközlése Nemzeti, okt. 19., No. 137., kivonata KH, okt. 20.

- No. 96.
- ²⁸ Pusztelnik – Batthyány, 1848. szept. 30. MOL OHB 1848:2120. és Pusztelnik sk. vázlata. MOL Görgey-lt. b/48. fasc. A vázlaton szerepel még két tarack is a kanizsai erőknél.
- ²⁹ Közlöny, szept. 27. No. 109. (Muraköz, Domború, szept. 19. Laposy M. lelkész tudósítása), okt. 3. No. 115. (Muraköz, szept. 22.); okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.); KH, okt. 4. No. 82. (Somogyból); Cser József naplója. 30. o.
- ³⁰ Dahlen – Nugent, 1848. szept. 25. KAW AFA Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-10-6a.
- ³¹ Eredeti tisztázat. KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-33c. A Jellačićnak küldött eredeti tisztázat: uo. Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK 1848-9-122a.
- ³² Közli őket Közlöny, okt. 7. No. 119. Melléklap, és ennek nyomán Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849. Pest, 1869. II. k. 61–62., 72. o. A szept. 24-ei levelek fogalmazványát ld. KAW AFA Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK 1848-9-122
- ³³ KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-34c., 1848-9-33a.
- ³⁴ KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-34b., 1848-9-36.
- ³⁵ KAW AFA Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-9-13c. és uo. Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-38c., 1848-9-47d.
- ³⁶ KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-38. A szállítmány 103 szekérral, 15–16 főnyi kísérettel indult el. Az egyik jegyzőkönyvben 54, a másikban 102 szekér szerepel. uo. 1848-9-38d., e. A Jellačićnak küldött jelentés másolata: uo. 1848-9-38a. Ld. még Benko szept. 26-i jelentését Dahlenhez: uo. 1848-9-38b.
- ³⁷ Benko - Dahlen, 1848. szept. 26. KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-38b.
- ³⁸ KAW AFA Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-9-13c. és uo. Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-38c., 1848-9-47d.
- ³⁹ Másolatok. KAW AFA Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-9-13b. és Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-47c.
- ⁴⁰ Benko – Zágrábi Generalkommando. Varasd, 1848. szept. 26. KAW AFA Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-9-13b. és Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-9-47c.; Dahlen – Nugent, Zágráb, 1848. szept. 28. uo. Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-9-7.; Albert Nugent – Jellačić, Radkersburg, 1848. október 9. uo. Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK 1848-10-36.
- ⁴¹ Sk. fogalmazvány. KAW AFA Karton 1916. Kr.-sl. AK u. D. 1848-13-1.
- ⁴² KAW AFA Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-9-15., Nugent – Spannocchi, 1848. okt. 2. uo., 1848-10-7
- ⁴³ KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-4b., Benko – Burits, Varasd, október 2. uo. Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-10-16c
- ⁴⁴ Nugent – Dahlen, 1848. október 2. este 3/4 10-kor. KAW AFA Karton 1885., 2. RK u. N. 1848-10-6., uo. Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-5., Burits - Benko, Luttenberg, okt. 2. 1848-10-2., 1848-10-13., 1848-10-14b.
- ⁴⁵ Burits – Nugent, Luttenberg, október 3. déli 1 óra. KAW AFA Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-10-16b., Nugent – Burits, Radkerburg, okt. 3. uo. 1848-10-10. No. 30.
- ⁴⁶ A részletekre ld. Varga 205–211. o., Urbán 1985. E munkákra ezért külön nem hivatkozom.
- ⁴⁷ Horváth Vilmos – Batthyány Lajos, Zalaegerszeg, okt. 1. MOL OHB 1848:2120.
- ⁴⁸ uo. Az esetről megemlékezik Cser József naplója is. 30. o. Novák Mihály 108. o. – Wizmathy Ferenc adatai alapján – azt írja, hogy Horváthot és Hegedűs Sándor kanizsai ügyvédet a horvátok kocsin vitték magukkal, de Rigvác környékén a lovak megbokrosodtak, s elragadták a két foglyot, akik így menekültek meg. Ez, mint Horváth jelentéséből kiderül, téves.
- ⁴⁹ Nugent tehát nem Vidos közeledésének hírére foglalta el ezt az állást, mint azt Novák Mihály 109. o. állítja.
- ⁵⁰ Nugent azonban csak fenyegetőzött a város lövetésével, de ténylegesen nem lövette Kanizsát, ellentétben Barbarits 54. o. és ennek nyomán Varga János 206. o. állításával.
- ⁵¹ Nugent – Benko, hely és dátum nélkül, [Nagykanizsa, 1848. okt. 1.] Másolat. KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-19e.; Albert Nugent – Jellačić, Radkersburg, 1848. október 9. KAW AFA Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK 1848-10-36. – Megjegyzendő, hogy Novák Mihály 104. o. „megkettőzi” Nugent alezredest, ti. azt állítja, hogy előbb az „öreg”, majd a „fiatal” Nugent vonult be Kanizsára. Ezt a téves adatot aztán átvette Barbarits 53. o. és Varga János is, 109–112. o.
- ⁵² PH, 1848. okt. 10. No. 183. (Kanizsa, okt. 4. du. fél 4.)
- ⁵³ Pusztelnik sk. fogalmazványa, „Korpskommando Befehl am 3. oktober 1848. – Nro. 3.” MOL Görgey-lt. b/15/9. fasc. – Egy sajtótudósítás szerint Vidos csak 4-én reggel 4 órakor akart támadni. Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.) Ezt erősíti meg Ujváry jelentése is (26. jz.)
- ⁵⁴ Pusztelnik – Batthyány, 1848. szept. 30. MOL OHB 1848:2120. és Pusztelnik sk. vázlata. MOL Görgey-lt. b/48. fasc. A vázlaton szerepel még két tarack is a kanizsai erőknél.
- ⁵⁵ Nemzeti, okt. 13. (Nagykanizsa, okt. 6.)
- ⁵⁶ Cser József naplója. 30. o. (Cser tévesen okt. 4-re datálja a történeteket. Szerinte Vidos és a vasiak csak „estefelé” érkeztek meg). Ugyanígy tévesen datálja az eseményeket Cser Józsefnek Novák Mihály 111–118. o. által közölt visszaemlékezése is. Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.) Egy tudósítás szerint a várost felkelők az akkor már a városba benyomult vasiak segítségével tisztították meg. Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.), Más forrás szerint a zalai önkéntesek voltak segítségükre. Novák Mihály 113. o.

- ⁵⁷ Saffarich Miklós kanizsai polgár beszámolója, Győr, okt. 7. uo. 241.
- ⁵⁸ Albert Nugent – Benko, Légrád, 1848. okt. 4. KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-21e.; Albert Nugent – Jellačić, Radkersburg, 1848. október 9. KAW AFA Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK 1848-10-36., Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.)
- ⁵⁹ Glavasch százados, térparancsnok jelentése a pozsonyi katonai kerület parancsnokságának, Nagykanizsa, 1849. december 27. KAW AFA Karton 1916. Kr.-sl. AK u. D. 1848-13-23.
- ⁶⁰ KAW AFA Karton 1916. Kr.-sl. AK u. D. 1848-13-22.
- ⁶¹ Cser József beszámolója alapján Novák Mihály 111., 113. o.
- ⁶² PH, 1848. okt. 10. No. 183. (Cseh Sándor hadnagy, Kanizsa, okt. 4. du. fél 4.) Molnár András, 1991. 228–230. o. Chernel szerint Szentmiklósnál a Palocsay Jakab őrnagy vezette somogyi és zalai nemzetőrök nem tudták megakadályozni a horvátok előnyomulását. A somogyiak szerepéről más forrás nem szól. Az indulás időpontjára ld. Vidos – Batthyány, Kanizsa, okt. 4. du. 5. MOL OHB 1848:911.
- ⁶³ Vidos – Batthyány, Kanizsa, okt. 4. du. 5. MOL OHB 1848:911.; Saffarich Miklós kanizsai polgár beszámolója, Győr, okt. 7. MOL KPA 241., Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.)
- ⁶⁴ Saffarich Miklós kanizsai polgár beszámolója, Győr, okt. 7. MOL KPA 241.
- ⁶⁵ Albert Nugent – Benko, Légrád, 1848. okt. 4. KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-21e.; Albert Nugent – Jellačić, Radkersburg, 1848. október 9. KAW AFA Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK 1848-10-36., Kivonat Stuklik csajkás zászlóalj százados, egy tüzéregység parancsnoka jelentéséből. KAW AFA Karton 1916. Kr.-sl. AK u. D. 1848-13-16.; Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.)
- ⁶⁶ Albert Nugent – Jellačić, Radkersburg, 1848. október 9. KAW AFA Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK 1848-10-36. – A betegek legyilkolásának hírért a magyar források nem erősítik meg. Cser József egyenesen tagadja. Novák Mihály 114. o.
- ⁶⁷ Novák Mihály 110–111. o.
- ⁶⁸ Vidos – Batthyány, Kanizsa, okt. 4. du. 5. MOL OHB 1848:911. Nevet nem ír, de a szövegből egyértelmű, hogy csak Narančičról lehet szó.
- ⁶⁹ Vidos – Batthyány, Kanizsa, okt. 4. du. 5. MOL OHB 1848:911.; PH, 1848. okt. 10. No. 183. (Cseh Sándor hadnagy, Kanizsa, okt. 4. du. fél 4. Szerinte a kiskanizsai ütközetben ott voltak a *somogyi* nemzetőrök is. Vidos fél zászlóalj *soproni* nemzetőrt említ jelentésében). Ujváry jelentése (26. jz.) csak saját zászlóalját, a zalai önkéntesek három századát és a kiskanizsai nemzetőrséget említi. Molnár András, 1991. 229–230. o.
- ⁷⁰ Czvetincsanin hadnagy – varasdi városparancsnokság, Mura-híd, 1848. okt. 4. KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-21d. Ezt a beszámolót küldte meg Benko Dahlennek ok. 4-én du. fél 4-kor. KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-21a.
- ⁷¹ Albert Nugent – Benko, Légrád, 1848. okt. 4. KAW AFA Karton 1911. Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-21e.; Albert Nugent – Jellačić, Radkersburg, 1848. október 9. KAW AFA Karton 1895. Kr.-sl. A, resp. 1. AK 1848-10-36.
- ⁷² Vidos – Batthyány, Kanizsa, okt. 4. du. 5. MOL OHB 1848:911., PH, 1848. okt. 10. No. 183. (Cseh Sándor hadnagy, Kanizsa, okt. 4. du. fél 4.) Egy tudósítás szerint a mézárásban a zalai önkéntesek is részt vettek. Közlöny, okt. 18. No. 130. (Kanizsa, okt. 6.). Cser József visszaemlékezése szerint a zalai önkéntesek csak a mézárás után értek a helyszínre. Novák Mihály 115–116. o. Molnár András, 1991. Szerinte a mézárást a kiskanizsaiak követték el. – Az ogulini határőr ezred története szerint Narančič százados és az általa vezetett két század (200 fő) fogságba esett. Kussan, Paul: Kurzgefaßte Geschichte des oguliner dritten National-Grenz-Infanterie-Regiments. Wien, 1852. 69–70. o.
- ⁷³ Vidos – Batthyány, Kanizsa, okt. 4. du. 5. MOL OHB 1848:911.
- ⁷⁴ uo. Ujváry jelentése (26. jz.) 81 halottra, 113 fogolyra és hét mozsárgyúra teszi a horvát vereséget.
- ⁷⁵ PH, 1848. okt. 10. No. 183. (Kanizsa, okt. 4. du. fél 4.)
- ⁷⁶ Cser József naplója. 30. o.
- ⁷⁷ Saffarich Miklós kanizsai polgár beszámolója, Győr, okt. 7. MOL KPA 241.
- ⁷⁸ Nemzeti, okt. 13. (Nagykanizsa, okt. 6.)
- ⁷⁹ Sárközy Albert – OHB, Kaposvár, okt. 10. MOL OHB 1848:1045.
- ⁸⁰ Horváth Vilmos – OHB, Zalaegerszeg, okt. 10. MOL KPA 203., Békássy Lajos – OHB, Szombathely, okt. 8. MOL HM Ált. 1848:8349. E napon 465 fő, 387 ló, 143 egész és 6 összetört lovaskocsi volt Vas megye területén a horvátok közül elfogottakból.
- ⁸¹ PH, 1848. okt. 10. No. 183. (Cseh Sándor, Kanizsa, okt. 4. du. fél 4.)
- ⁸² Vidos – Batthyány, Kanizsa, okt. 4. du. 5. MOL OHB 1848:911. ZML. Nyomtatványtár. 1848–1849. évi nyomtatványok. Fogalmazványa, okt. 6-i dátummal: MOL P 701. A Vidos-család levéltára. 10. csomó. 1848-as iratok. Ld. még Novák Mihály 117. o. és Molnár András, 1991. 231. o.
- ⁸³ Vidos – Batthyány, Kanizsa, okt. 4. du. 5. MOL OHB 1848:911.
- ⁸⁴ Vidos – testvéreihez. Zalaegerszeg, okt. 6. MOL P 701. A Vidos-család levéltára. 10. csomó. 1848-as iratok.
- ⁸⁵ Sárközy Albert – OHB, Kaposvár, okt. 11. MOL KPA 202.
- ⁸⁶ Palocsay Jakab – Zala megye, Kanizsa, okt. 8. ZML ÁB 1848:2091.
- ⁸⁷ Horváth Vilmos – OHB, Zalaegerszeg, okt. 10. MOL KPA 203., Sárközy Albert – OHB, Kaposvár, okt. 11.

MOL KPA 202.

⁸⁸ Nemzeti, okt. 19. No. 137., Közlöny, okt. 18. No. 130.
(Nagykanizsa, okt. 6.); Varga János 211. o.

⁸⁹ Dahlen – Nugent, Varasd, 1848. október 9. KAW AFA

Karton 1885. 2. RK u. N. 1848-10-62.; uo. Karton 1911.
Kr.-sl. AK u. D. 1848-10-32. Dahlen másnap közölte,
hogy a hír mégsem igaz. uo. 1848-10-36.